

هنر معماری در بناها و ساختمان‌های ایران

تهیه و تنظیم:

انتشارات استادان قلم

مؤلف:

مریم دُری

سرشناسه: دُزّی، مریم، ۱۳۵۹
عنوان و نام پدید آور: هنر معماری در بناها و ساختمان‌های ایران - مریم دُزّی
تهیه و تنظیم: انتشارات استادان قلم
مؤلف: مریم دُزّی
مشخصات نشر: تهران، استادان قلم، ۱۳۹۲
مشخصات ظاهری: ۶۴ صفحه، ۱۹/۵×۱۲ س م.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۰۱-۲۴-۵
شناسه افزوده: دُزّی، مریم، ۱۳۵۹
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
موضوع: معماری ساختمان‌های ایران
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۲ ۹۴ ۱۴۸۰/د ۴ NA
رده‌بندی دیوبی: ۷۲۰/۹۵۵
شماره کتاب‌شناسی ملی: ۳۳۷۳۷۵۵

موفقیت قدم به قدم با استادان قلم

انتشارات استادان قلم

نام کتاب: هنر معماری در بناها و ساختمان‌های ایران
مؤلف: مریم دُزّی
ناشر: استادان قلم
مدیر مسئول: مریم زری‌باف
نوبت چاپ: اول - ۹۲
شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
طراحی جلد و نشانه: آمنه زری‌باف - امیر باقری شایسته
لیتوگرافی و صحافی: رامین
تایپیست: مریم سفالگر
طراح و صفحه‌آرا: بهناز پیشکار
ویراستار: شیما عابدنیا
قیمت: ۸۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۰۱-۲۴-۵

(کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است و هرگونه نسخه برداری پیگرد قانونی دارد.)

تلفن مرکز پخش کتاب: ۰۹۱۳۳۱۷۷۹۶۸ - ۶۶۴۷۷۸۱۷

پیامک تبلیغاتی: ۶۷۶۶۷۶ ۳۰۰۰۶۷۰۸

E-mail: info@ostadaneghalam.com

www.ostadaneghalam.com

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۴	مقدمه
۵	دوره‌های معماری در ایران
۸	مشخصات آب و هوای کوهستانی و خصوصیات بناها در این اقلیم
۱۳	مشخصات اقلیم معتدل مرطوب و معماری خانه‌های آن
۲۰	مشخصات آب و هوای جنوب کشور و معماری خانه‌های آن
۲۶	ویژگی‌های آب و هوای گرم و خشک (آب و هوای کویری) و معماری مسکن یزد
۳۸	عوامل گوناگونی چون ویژگی‌های اقلیمی - محیطی باعث پدیدار شدن بافت روستایی می‌شود.
۴۱	خصوصیات خانه‌های قدیمی ایران
۵۹	مقایسه‌ی معماری جدید و معماری قدیم
۶۰	خودآگاهی تاریخی: گم‌شده معماری مساجد
۶۲	جمع‌بندی: ویژگی‌های معماری جدید یزد و گیلان

انسان همواره در طول تاریخ سعی می‌نماید به منظور ایجاد سرپناهی امن برای سکونت، آن را با محیط پیرامون خود هماهنگ سازد تا بتواند شرایط مناسبی برای ادامه‌ی حیات خویش ایجاد کند و در حقیقت شرایط جغرافیایی، اقلیمی نیز در شکل‌گیری این فضای زیست، دخالت مستقیمی دارد. در ایران هم به علت دارا بودن چهار اقلیم متفاوت، آب و هوای منطقه‌ی کوهستانی، اقلیم معتدل و مرطوب، اقلیم گرم و مرطوب و اقلیم گرم و خشک معماری‌های متفاوتی (به ویژه در طراحی مسکن بومی) هماهنگ با اقلیم به وجود آمده و در چنین فضاها‌ی ساخته شده، بکارگیری مصالح بومی که کمترین تأثیر نامطلوب بر محیط را دارند و همچنین کاهش میزان انرژی مصرفی با استفاده از مصالح محلی، موجب پایداری محیط زیست و افزایش دوام بناها گردیده‌اند. پس سعی بر این است که معماری بومی ایران را در اقلیم‌های متفاوت با توجه به پایداری محیط و صرفه‌جویی در مصرف انرژی بررسی نموده و معایب معماری جدید در هر اقلیم را از نظر مواردی همچون به کارگیری مصالح ناهماهنگ با شرایط محیط، طراحی نامناسب بنا، عدم صرفه‌جویی در مصرف انرژی و تخریب محیط را مورد ارزیابی قرار دهیم و پیداست که ما شاهد معماری بومی در کشورهای مختلف جهان همخوان با اقلیم و فرهنگ خاصی هستیم که معماری‌های متفاوتی هماهنگ با اقلیم در آن به وجود آمده است، لذا به منظور بررسی معماری سنتی هر اقلیم به ویژه طراحی مسکن بومی، باید نکاتی را مدنظر قرار دهیم که شامل موارد زیر می‌باشند.

الف - خصوصیات اقلیمی هر منطقه چه تأثیری بر معماری آن منطقه خواهد گذاشت؟

ب - نحوه‌ی به کارگیری مصالح بومی و انرژی قابل تجدید در معماری هر منطقه با توجه به شرایط اقلیمی به چه صورت می‌باشد؟

ج - آیا در ساخت و سازهای هر منطقه حفظ محیط زیست و صرفه‌جویی در مصرف انرژی مورد توجه قرار می‌گیرد؟

با توجه به مطالبی که گفته شده معماری خانه‌های مسکونی در چهار اقلیم و دوره‌های معماری پیش از اسلام و پس از اسلام را مورد بحث قرار می‌دهیم.

«هنر معماری در بناها و ساختمان‌های ایران»

معماری از دیرباز به عنوان یکی از قدیمی‌ترین اشکال هنر، می‌باشد. از زمانی که انسان پا به عرصه‌ی حیات نهاد، معماری نیز حیات خود را آغاز نمود. معماری پدیده‌ای است که از هزاران سال پیش وجود داشته و نمونه‌های آن به شکل بناها و ساختمان‌های متعدد و مساجد در سراسر جهان پراکنده می‌باشند.

معماری بنا در هر منطقه از فرهنگ و اقتصاد مردم آن منطقه سرچشمه می‌گیرد. به طور مثال، در آسیای شرق سبک و شکل ساختمان‌ها با کشورهای آسیای میانه تفاوت دارد و همچنین اقتصاد ساکنان هر منطقه بر معماری ساختمان‌ها تأثیر گذار است.

شرایط آب و هوایی یک شهر یا کشور از مهم‌ترین موارد موثر در معماری بناهای آن منطقه می‌باشد، معماری در مناطق گرمسیر با قسمت‌های سردسیری تفاوت دارد.

تمام مسائل سیاسی، نظامی، فلسفی و منجر به ایجاد معماری‌های مختلف شده است. مثلاً، چرا معماری مصر کاملاً خارج از ابعاد انسانی است و برعکس در جزء جزء معماری یونان حضور مردم احساس می‌شود. برای مورخی که این گونه تاریخ را می‌نویسد، یک بنا تنها مجموعه‌ای از طبقات و یا مصالح ساختمانی نیست، در نظر وی

معماری پدیده‌ای است که تمام اعمال زندگی بشر را در برمی‌گیرد. و در ضمن معماری به عنوان فلسفی‌ترین هنرها جایگاه ویژه‌ای دارد. به اعتقاد بسیاری از صاحب نظران علت این جایگاه ویژه، حضور این نوع از هنر در بطن زندگی روزمره‌ی مردم است، به جرأت می‌توان معماری را از جمله عینی‌ترین جلوه‌گاه اندیشه دانست چرا که بیش از دیگر انواع هنرها با انسان درمی‌آمیزد. کلیه‌ی بررسی‌های باستان‌شناسی حکایت از آن دارد که سابقه‌ی معماری ایران به حدود هزاره‌ی هفتم قبل از میلاد می‌رسد. از آن زمان تاکنون پیوسته این هنر در رابطه با مسائل گوناگون به ویژه علل مذهبی، توسعه و تکامل یافته است. معماری ایران دارای ویژگی‌هایی است که در مقایسه با معماری کشورهای دیگر جهان از ارزشی ویژه برخوردار است. ویژگی‌هایی چون طراحی مناسب، محاسبات دقیق، فرم درست پوشش، رعایت مسائل فنی و علمی در ساختمان، ایوان‌های رفیع، ستون‌های بلند و بالاخره تزئینات گوناگون که هر یک در عین سادگی معرف شکوه معماری ایران است.

دوره‌های معماری در ایران

۱-۱- پیش از اسلام

۲-۱- پس از اسلام

پیش از اسلام

● شیوه‌ی پارسی تا سده‌ی چهارم پیش از میلاد شامل:

○ شیوه‌ی پیش پارسی تا سده‌ی هشتم پیش از میلاد، مثال: چغازنبیل

○ شیوه‌ی مادری، سده‌ی هشتم تا ششم پیش از میلاد

○ هخامنشیان سده‌ی ششم تا سده‌ی چهارم پیش از میلاد، که ظهور آن در شهرهای دیدنی که برای مدیریت و سکونت استفاده می‌شد (همانند: تخت جمشید، شوش، اکباتان و معبدهایی که برای عبادت و همایش‌های اجتماعی ساخته شده‌اند؛ همانند، معابد زرتشتی و آرامگاه‌هایی که برای احترام به پادشاهان مفروض شده استفاده شده است. همانند: آرامگاه کوروش کبیر

● شیوه‌ی پارسی سده‌ی چهارم پیش از میلاد تا صدر اسلام، که شامل طرح‌های زیر می‌شود:

○ دوره‌ی سلوکیان شامل معبد آناهیتا، ستون‌های خورهره

○ اشکانیان ارگ کهن نسا

○ ساسانیان، مثال: قلعه دختر، طاق کسری، بیشاپور

پس از اسلام

● شیوه‌ی خراسانی (صفاریان، طاهریان، غزنویان و...) از ابتدای قرن چهارم هجری شمسی تا پایان قرن چهارم؛ مثال: مسجد جامع نائین، مسجد جامع اصفهان.

● شیوه‌ی رازی قرن پنجم تا اول قرن هفتم (قرن یازده میلادی تا حمله‌ی مغول) که شامل روش‌ها و ابزارهای دوره‌های زیر می‌شود:

○ سامانیان؛ مثال: آرامگاه اسماعیل سامانی

○ غزنویان؛ مثال: برج گنبد قابوس

○ سلجوقیان؛ برج‌های خرقان

○ خوارزمشاهیان

- شیوهی آذری (ایلخانیان و تیموریان) از اول قرن هفتم تا اول قرن دهم، مثال‌ها: سلطانیه، ارگ تبریز، مسجد جامع ورامین، مسجد گوهرشاد، مسجد بی‌بی خانم در سمرقند، مقبره‌ی عبدالصمد اصفهانی، گور امیر، مسجد جامع یزد، منارجنبان
- شیوهی اصفهانی (صفویان، افشاریه، زندیه و قاجاریه) از اول قرن دهم تا اواسط دوره‌ی قاجاریه؛ مثال چهل ستون، عالی قاپو، مسجد آقا بزرگ، کاشان، مسجد شاه، مسجد شیخ لطف الله.
- معماری معاصر (پهلوی، بعد از انقلاب ۱۳۵۷) از اواسط دوره‌ی قاجاریه تاکنون از شش شیوه‌ی معماری ایران دو شیوه‌ی پارسی و یارتی مربوط به پیش از اسلام و چهار شیوه‌ی دیگر مربوط به دوره‌ی اسلامی می‌باشد. غربی‌ها برای شیوه‌های اسلامی نام‌هایی را به کار می‌برند. مانند: شیوه‌های اموی و عباسی.

مشخصات آب و هوای منطقه‌ی کوهستانی:

- سرمای شدید در زمستان و هوای معتدل در تابستان
 - اختلاف بسیار زیاد درجه حرارت هوا بین دمای شب و روز
 - بارش برف سنگین
 - رطوبت کم هوا
- در گرم‌ترین ماه سال میانگین دمای هوا در این اقلیم بیش از ۱۰ درجه سانتی‌گراد و متوسط دمای هوا در سردترین ماه سال کمتر از ۳- درجه سانتی‌گراد می‌باشد.
- در این نواحی، میزان بارندگی در تابستان کم و در زمستان زیاد است و بیشتر به صورت ریزش برف است. بیشتر قله‌ها پی در پی از برف پوشیده شده است، در

ارتفاعات بالای ۳۰۰۰ متر همواره برف وجود دارد و این کوهستان‌ها مهم‌ترین سرچشمه‌ی رودخانه‌ها و قنات‌ها در کشور محسوب می‌شوند، بارش برف در نواحی شمال و شمال غربی منطقه بیش از نواحی جنوب غربی آن است.

در زمان زیادی از سال، گردش هوای سرد باعث شده در فضاها‌ی مسکونی حداکثر استفاده از تابش آفتاب، بهره‌گیری از نوسان روزانه‌ی دما و جلوگیری از نفوذ باد سرد زمستانی افزایش یابد، بنابراین فرم بنا در جهت مقابله با سرمای شدید طراحی و اجرا می‌شود.

۱- یکی از اصلی‌ترین خصوصیات بنا در این اقلیم ساختمان‌های درون‌گرا با حیاط مرکزی می‌باشد.

ساختمان‌ها دارای حیاط مرکزی بوده و سایر قسمت‌ها دور تا دور این حیاط چیده می‌شوند. اتاق‌های واقع در سمت شمال حیاط بزرگ‌تر از سایر قسمت‌ها است و تالار یا اتاق اصلی، نشیمن‌خانه نیز در این سمت حیاط واقع شده است تا از تابش مستقیم و حرارت آفتاب در فصل سرد زمستان استفاده کنند، قسمت جنوبی ساختمان به دلیل کوتاه و معتدل بودن فصل تابستان کمتر به کار گرفته می‌شود. بنابراین اتاق‌های جنوبی و اتاق‌های شرقی و غربی - در صورت وجود - به عنوان انباری یا اتاق خدمه و سرویس‌های بهداشتی کاربرد دارند.

برخلاف مناطق معتدل و مرطوب، خانه‌های این مناطق، اغلب دارای زیرزمینی با سقف کوتاه در پایین زمستان نشین است که به علت خنکی هوای آن، در تابستان برای سکونت و آسایش ساکنان خانه به کار می‌رود.

۲. استفاده از حیاط کوچک و ایوان در بنا

از آنجایی که در بیشتر روزهای سال، مناطق کوهستانی سرد است اکثر فعالیت‌های روزمره در اتاق‌ها انجام می‌پذیرد. بنابراین ابعاد حیاط‌ها در این مناطق قدری کوچک‌تر از نواحی دیگر ایران است. ساختمان‌ها در این اقلیم دارای ایوان‌اند ولی عمق آن‌ها نسبت به ایوان‌های مناطق جنوبی کشور به مراتب کمتر می‌باشد و مانند ایوان‌های منطقه‌ی خزر، کاربرد نشیمن ندارند و فقط مانع ورودی‌های بنا از برف و باران می‌شوند.

در بناهای اقلیم سرد کف حیاط به اندازه‌ی ۱ تا ۱/۵ متر از سطح پیاده‌روها پایین‌تر است، این به این دلیل است تا در مواقع بارندگی آب جاری در نهرها و جوی‌ها به باغچه‌ی حیاط یا آب انبار واقع در زیرزمین هدایت شود.

۳. فرم بنا و نحوه‌ی قرارگیری آن

در ساخت بناها در اقلیم سرد بیشترین از اشکالی شبیه مکعب یا مکعب مستطیل استفاده می‌نمایند تا نسبت سطح خارجی بنا به حجم داخلی آن کاهش یابد. ساختمان‌ها بین ۲۰ درجه به طرف غرب و ۴۵ درجه به سمت شرق ساخته می‌شود، نسبت به هم طوری قرار می‌گیرند تا در برابر هم از باد جلوگیری کنند ولی جلوی تابش آفتاب را نگیرند و در محور شمالی - جنوبی قرار می‌گیرند.